

Цалан М.І.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет

Tsalan Myroslava,

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations,
Uzhgorod National University

РЕАЛІЗАЦІЯ КЛАСТЕРНИХ ІНІЦІАТИВ У ЄВРОПІ

Цалан М.І. Реалізація кластерних ініціатив у Європі. У статті автором розглянуто кластери як один з інструментів ведення конкурентної боротьби в сучасних умовах розвитку ринку. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності кластеру. Акцентовано увагу на кластерах як одному з найбільш ефективних видів інтеграційних систем для забезпечення конкурентоздатності. Окреслено переваги та ризикові моменти участі суб'єктів у кластерах. Проаналізовано основні засади функціонування та завдання діяльності Європейської платформи кластерної співпраці та Кластерного порталу ЄС. Розглянуто види кластерів, які є найбільш поширеними у світі та у країнах Європи відповідно до пріоритетів їх діяльності. Вивчення основ кластеризації та особливостей кластерної політики ЄС може бути цінним досвідом для вдосконалення організації кластерної діяльності в Україні.

Ключові слова: кластери, переваги діяльності кластерів, кластерні ініціативи, синергетичний ефект, кластерні структури.

Цалан М.І. Реализация кластерных инициатив в Европе. В статье автором рассмотрены кластеры как один из инструментов ведения конкурентной борьбы в современных условиях развития рынка. Проанализированы теоретические подходы к определению сущности кластера. Акцентируется внимание на кластерах как одном из наиболее эффективных видов интеграционных систем для обеспечения конкурентоспособности. Очерчены преимущества и рискованные моменты участия субъектов в кластерах. Проанализированы основные принципы функционирования и задания деятельности Европейской платформы кластерного сотрудничества и Кластерного портала ЕС. Рассмотрены виды кластеров, которые являются наиболее распространенными в мире и в странах Европы в соответствии с приоритетами их деятельности. Изучение основ кластеризации и особенностей кластерной политики ЕС может быть ценным опытом для усовершенствования организации кластерной деятельности в Украине.

Ключевые слова: кластеры, преимущества деятельности кластеров, кластерные инициативы, синергетический эффект, кластерные структуры.

Tsalan Myroslava. Implementation of cluster initiatives in Europe. The article considers clusters as one of the tools of competition in the current market development conditions. Theoretical approaches to determining the nature of the cluster have been analyzed. The focus is on clusters as one of the most effective types of integration systems for competitiveness ensuring. The cluster is mainly considered as a sectoral association of enterprises of a certain territory on a voluntary basis, cooperating with scientific (educational) institutions, public organizations and local authorities in order to increase the competitiveness of both their products and to promote the economic development of the territory where they operate. Working together, the cluster participants achieve a higher level of innovation; create more jobs and a more creative competitive product. The advantages and risks of subjects' participation in clusters have been outlined. The benefits of participating in the cluster include the implementation of educational initiatives, opportunities for collaborative research and international relations, legal support and protection of the rights of the cluster members, constant interaction with the cluster members. Risks of cluster activity are considered to be inconsistency of cluster participants' expectations, lack of trust among the partners, possibility of theft of intellectual property results, outflow of personnel, competition of participants for market leadership. The basic principles of functioning and tasks of the activities of the European Cluster Collaboration Platform and the EU Cluster Portal have been analyzed. The types of clusters that are most widespread in the world and in Europe according to their priorities have been examined by the author. Clusters are common in various sectors of the economy. In forestry, they envisage the rational use of forest resources, the activation of wood processing, the development of tourism, the use of recyclables, and give the opportunity to create new jobs, increase budget revenues and increase the income of the local population. Studying the basics of clustering and the features of EU cluster policy can be a valuable experience for improving the organization of cluster activity in Ukraine. A promising area of research is to study the features of the implementation of cluster policy by the European Union.

Key words: clusters, benefits of cluster activities, cluster initiatives, synergistic effect, cluster structures.

Постановка проблеми. Сьогодні одним зі способів досягнення успіху на ринку в жорстких умовах напруженої конкурентної боротьби є формування оптимізаційних коопераційних зв'язків, які часто набувають форми кластерів. З плином часу кластерні моделі довели свою ефективність як на глобальному та регіональному рівнях, так і на галузевому чи рівні окремих підприємницьких структур. Зв'язки в межах кластерів встановлюються та розширюються задля максимізації результатів кооперації. Кластери мають безліч переваг для їх учасників, що становить головний стимул організації їх діяльності саме у формі таких ініціатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кластерів входить до сфери наукових інтересів таких відомих учених-економістів, як Д. Одреш, Дж. Бекаттіні, М. Вільямс, В. Елснер, Г. Кергел, Б. Люндваль, Ф. Малерба, М. Портер, М. Превезер, Т. Роеландт, С. Розенфельд, М. Сторпер, М. Фельдман. Переважно в науковій літературі кластери вивчаються з точки зору їх географічного розташування, інтеграційної взаємодії учасників кластеру, регіонального розвитку. Водночас залишаються чимало недосліджених або недостатньо досліджених аспектів кластерного розвитку, що привертають увагу науковців у процесі дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є розгляд особливостей реалізації кластерних ініціатив у Європі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі існує декілька підходів до тлумачення поняття кластеру. У широкому розумінні його визначає М. Портер. Він стверджує, що це є мережами співпраці та взаємодії, які пропонують можливості для стимулювання економічного розвитку та зміцнення конкурентоспроможності [1]. З іншого боку, кластери – це групи спеціалізованих підприємств (найчастіше малих та середніх підприємств) та інших пов'язаних з ними суб'єктів, які тісно співпрацюють у визначеному місці [2]. За територіальною ознакою кластер поєднує схожі, пов'язані між собою та взаємодоповнюючі підприємства [3]. Кластер можна розглядати як галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади задля підвищення конкурентоздатності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону [4]. Фактично діяльність кластеру зорієнтована на досягнення власних вигід, але водночас вигоди отримує економічна система, в якій кластер працює.

Важливо зауважити, що учасники кластеру, працюючи разом, проявляють себе більш інноваційними, створюють більше робочих місць, реєструють більше торгових марок та патентів, ніж вони б змогли, пра-

цюючи поодиночки. Такий підхід дає змогу створити та підтримувати синергетичний ефект діяльності учасників у межах організованого кластеру. Синергія – це ефект, коли сумарна взаємодія декількох елементів дає кращий результат, аніж проста сума їх вкладу окремо. Таким чином, суб'єкти кластерної ініціативи доповнюють та посилюють сильні сторони один одного. Залучення до кластеру, крім об'єднання підприємств однієї галузі, ще науково-дослідних, освітніх, фінансових та інших установ значно пришвидшує та оптимізує їх роботу. Кластери в сучасних умовах – це потужна система з активними каналами бізнес-комунікації, що використовують спільну інфраструктуру, мають спільні цілі, можливості та ризики діяльності.

Ю. Кирилов зазначає, що кластери визнані одними з найбільш ефективних видів інтеграційних систем для забезпечення конкурентоздатності [5]. Конкурентоспроможність з точки зору кластеризації – це динамічний процес реалізації зусиль заради високої продуктивності шляхом ефективного використання інтелектуальних, природних і технологічних ресурсів території, регіону та їх виробничих кластерів [6]. Сьогодні кластери визнані однією з найефективніших виробничих систем, важливим механізмом підвищення конкурентоспроможності регіонів, галузей та підприємств. Найактивніше кластеризація здійснюється на рівні регіону, оскільки однією з визначних ознак кластеру є принцип територіальної локалізації, тісних зв'язків та інтенсивного неформального обміну всередині групи ідеями та інформацією [7]. Участь у кластерах передбачає як наявність переваг, так і створення окремих ризиків (табл. 1).

О. Медовой стверджує, що участь у кластері дає змогу учасникам мати спрощений доступ до міжнародних конференцій та семінарів, обміну досвідом щодо новинок та трендів у сфері кластерного розвитку. У Європі задля цього створена Європейська платформа кластерної співпраці (European cluster collaboration platform). Кластери здійснюють маркетингові дослідження, за результатами яких учасники можуть посилити свої конкурентні переваги на ринку. За рахунок особистих зв'язків учасників кластеру знаходяться нові інвестори, партнери та здійснюється вихід на нові ринки. Кластер характеризується колективним захистом, де один учасник може скористатися юридичною допомогою інших учасників того самого кластеру. Крім того, О. Медовой акцентує увагу на тому, що спільна робота в рамках кластеру зазвичай стимулює появу нових ідей та бізнес-рішень, що є важливими як для учасників кластерної структури, так і для території, де він розміщений [8].

Кластери у сучасний період є інструментами оздоровлення економіки загалом, активізації регіонального

Таблиця 1

Переваги та ризики участі у кластерах [8]

№	Переваги	Ризики
1.	Освітні ініціативи	Невідповідність очікувань учасників кластеру реальності
2.	Дослідження	Відсутність довіри до партнерів
3.	Міжнародні зв'язки	Страх перед крадіжкою інтелектуальної власності та відтоком кадрів
4.	Юридична підтримка та захист прав учасників кластеру	Бажання бути єдиним лідером на ринку
5.	Постійна взаємодія з колегами	Нерозуміння вигоди від співпраці у кластері

розвитку та високотехнологічних галузей зокрема. Функціонування кластерів має свої переваги як для розвитку економічної системи регіону та країни, так і безпосередньо для учасників кластеру. Економічна система вииграє, оскільки під час організації роботи кластерів поєднуються вже наявні передумови та чинники, не потрібно створювати нових та здійснювати фінансові затрати. Кластерна модель сприяє економічному зростанню території, підвищенню рівня їх технологічного розвитку та конкурентоспроможності, вирішенню окремих актуальних проблем. Успішний розвиток кластерів стимулює притік інвестицій до регіону. У сучасних умовах активізації конкурентної боротьби кластерні ініціативи дають можливість підприємствам посилювати конкурентні позиції, кращі можливості інноваційного розвитку, досліджень, доступ до ноу-хау тощо. Кластерна модель дає змогу розробляти стратегію розвитку, спрямовану на реалізацію інтересів кожного учасника й території, на якій вона розташована.

Серед найвідоміших світових кластерних утворень виділяють:

- 1) Силіконову долину (Каліфорнія, США) у сфері комп'ютерних технологій;
- 2) Американське автовиробництво у Детройті (США);
- 3) Центр нанотехнологій, біотехнологій, відновлювальних джерел енергії та цифрового друку у Нью-Мексико (США);
- 4) Бангалор (Індія) у сфері комп'ютерного забезпечення;
- 5) Долину Дахран (Dhahran Techno-Valle, Саудівська Аравія) у сфері енергетики;
- 6) Лондонський фінансовий центр «Сіті» (The City, Велика Британія);
- 7) Лондонський поштовий та логістичний центр «Сохо» (Soho, Лондон, Велика Британія);
- 8) авіаційну та космічну галузь у Тулузі (Toulouse, Франція);
- 9) контейнерний порт Роттердаму (Rotterdam, Нідерланди);

10) технологічний парк, машинобудування для друкарської галузі Гейдельберг (Heidelberg, Німеччина);

11) центр діамантів у Антверпені (Antwerp, Бельгія) [9].

Сьогодні кластери є сильно поширеними по світу, але їх географічне розташування є нерівномірним (рис. 1). Одні регіони є більш насиченими кластерними структурами, інші – менше.

З рис. 1 видно, що кількісно кластери, хоч представлені на всіх континентах, найбільшою мірою сконцентровані у Європі.

У країнах ЄС кластерний підхід до економічного розвитку вже досить розвинутий. Поширеність кластерних структур у Європі показано на рис. 2.

Кластери є у всіх країнах – членах Європейського Союзу, кожна з яких розробляє власну кластерну політику. У рамках ЄС з огляду на історію, різні умови та передумови формування кластерів важко сформувати єдину кластерну політику, тому вона в кожній країні є своєрідною, але підпорядкованою загальним економічним та правовим нормам.

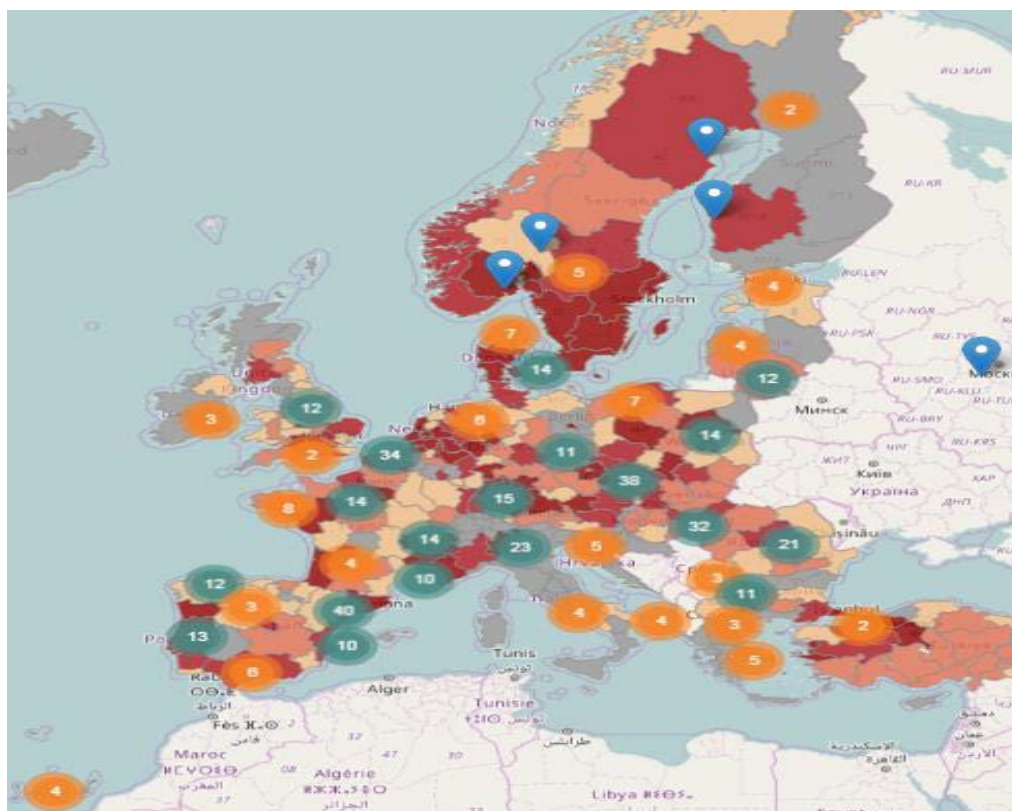
Одним із завдань Європейської платформи кластерної співпраці (European Cluster Collaboration Platform) зараз є складання картографічних карт кластерних організацій у Європі та за її межами, що дає змогу здійснити огляд європейського покриття територій кластерними структурами. Станом на січень 2017 р. на згаданій платформі працювали 470 кластерних організацій з ЄС та з територій за його межами [1, с. 11].

Механізми підтримки кластерів включені до регіональних політик країн Європейського Союзу й складають одну з важливих їх частин. Розвиток кластерних ініціатив є як самостійним напрямом розвитку ЄС, так і інтегрованим до інших політик, зокрема до політики розвитку науки й технологій. Задля створення кластерів світового рівня в Європейському Союзі створено Кластерний портал ЄС (EU Cluster Portal), що забезпечує інструменти та інформацію з ключових європейських ініціатив щодо кластерів та малих і середніх підприємств, які беруть у них участь [2].

Рис. 1. Географія розміщення кластерів у світі [10]

📍 – кластерні організації; ● – менше 10 кластерів;
● – від 11 до 100 кластерних організацій; ● – більше 101 кластерної організації

Рис. 2. Кількісні показники розміщення кластерів у країнах Європи [11, с. 11]

З огляду на широке розмаїття взаємовідносин у межах кластерів, які функціонують у світі, зокрема у країнах ЄС, розрізняють такі види кластерів відповідно до пріоритетів їх діяльності:

- конкурентні кластери, де пріоритетом є лідерство в конкурентній боротьбі (мода у Парижі, вирощування квітів в Амстердамі);

- стратегічні кластери, де на першому плані перебуває підйом економіки відсталого регіону;

- виникаючі кластери, що мають високі темпи розвитку (наприклад, біотехнологічні, а також медіа в Австрії);

- потенційні кластери, що мають високий рівень компетенції, яка закладається в підйом економіки регіону (наприклад, для захисту довкілля у Фінляндії);

- стабілізуючі кластери, які сприяють диверсифікації економіки та створенню робочих місць (ділові послуги, туризм) [12, с. 163] (іншими словами, кластерна діяльність зорієнтована на досягнення окремих цілей впливу на економічну систему).

За спрямованістю переважних інтеграційних зв'язків виділяють такі кластери:

- регіональні (регіонально обмежені об'єднання навколо наукового або промислового центру);

- вертикальні (об'єднання всередині одного виробничого процесу);

- горизонтальні (об'єднання різних галузей промисловості в один мегакластер, наприклад «хімічний» кластер або «агропромисловий» кластер) [12, с. 163–164].

38% європейських робочих місць зосереджено у таких регіональних структурах. У Європі нараховується близько 2 000 статистичних кластерів, з яких близько 150 є кластерами світового рівня за кількістю зайнятих, сферою діяльності та спеціалізацією [13]. У країнах ЄС кластери частково допомагають вирішувати поточні економічні проблеми. Так, 43% зайнятих у промисловості Італії працюють у створених кластерах, де формуються 34% національного експорту. 99 кластерних проєктів Франції об'єднують 4,3 тис. підприємств, що значно активізує їхню діяльність [14, с. 58]. Більше 500 кластерів функціонують у Німеччині [15, с. 74].

Кластери є поширеними в різних секторах економіки. Серед відомих кластерів Європи у сфері лісового господарства слід відзначити Шотландський кластер лісових галузей (Великобританія), Кластерну ініціативу лісу та деревини Баварії (Німеччина), Лісовий кластер Штирії (Австрія), Литовський лісовий кластер (Литва), Латвійський національний лісовий кластер (Латвія). Кластерний підхід до лісового господарства як передбачає раціональне використання лісових ресурсів, активізацію переробки деревини, розвиток туризму, використання вторинної сировини, виробництво енергії з відходів лісопереробки, так і дає можливість створити нові робочі місця, підвищити надходження до бюджетів та збільшити доходи місцевого населення. Звичайно, реалізація кластерної ініціативи передбачає об'єднання зусиль підприємців, влади, науки та освіти.

Висновки. Реалізація кластерних ініціатив у Європі – це один із провідних напрямів досягнення економічних цілей. Кластери у сучасних економічних системах є диверсифікованими структурами за територіальним розміщенням, цілями, завданнями та пріоритетами. Це структури, які підвищують результативність діяльності як їх учасників, так і економічних систем, у яких вони функціонують. Взаємодія

суб'єктів у межах кластерів дає змогу легше протистояти ризикам, які породжені сучасним розвитком світового господарства загалом, регіональних та національних економічних систем. У перспективі вважаємо доцільним досліджувати особливості реалізації кластерної політики Європейським Союзом, досвід якого може бути застосований кластерними структурами України.

Список використаних джерел:

1. Porter M.E. Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*. 1998. November – December. P. 77–90.
2. Cluster policy. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster_en (дата звернення: 25.02.2020).
3. Чевганова В., Брижань І. Кластери та їх економічне значення. *Економіка України*. 2002. № 11. С. 35–41.
4. На Закарпатті по-науковому дослідили лісове господарство у комплексі. URL: <http://zakarpatty.net.ua/News/34063-Na-Zakarpatti-po-naukovomu-doslidyly-lisove-hospodarstvo-u-kompleksi> (дата звернення: 10.03.2020).
5. Кирилов Ю. Конкурентоспроможний розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації: теорія, методологія, практика : дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.03. Херсон, 2015.
6. Соколенко С. Конкурентоспроможність регіону та інноваційні кластери. *Будуємо нову Європу: будівельні кластери та стратегії розвитку регіонів при підготовці до Євро-2012* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11-13 червня 2008 р.). Тернопіль, 2008. URL: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/06/konkurentospromozhnist-regionu-ta-innovacijny-klastery> (дата звернення: 25.03.2020).
7. Гончаренко І. Державний механізм регулювання соціально-економічного розвитку: теорія, методологія та практика : дис. ... докт. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02. Маріуполь, 2015. 390 с.
8. Медовой О. Чому важливі IT-кластери. *Бізнес НВ*. 2016. URL: <https://biz.nv.ua/experts/zachem-nuzhny-it-klastery-105688.html> (дата звернення: 06.03.2020).
9. Європейська кластерна обсерваторія. URL: www.cluserobservatory.eu (дата звернення: 25.02.2020).
10. Clusters. EU National Institutes for Culture. URL: <https://www.eunicglobal.eu/clusters#cluster-map> (дата звернення: 15.02.2020).
11. Review of the state of development of clusters in EaP countries. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/190353/Clusters+in+the+EaP+Countries+3.17.pdf/716c89b7-1e19-4d71-b72e-7ab959566403> (дата звернення: 20.02.2020).
12. Адаманова З. Інноваційні кластери в національних економічних системах (НЕС): світовий досвід і можливості його адаптації в умовах України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 5/1. С. 162–163.
13. European Cluster Policy: Using clusters to support European SMEs. URL: <http://www.eurada.org/european-cluster-policy-using-clusters-to-support-european-smes> (дата звернення: 02.03.2020).
14. Комар Н. Концепція формування та державної підтримки кластерних структур в Європі. *Вісник Тернопільського національного технічного економічного університету*. 2014. № 2. С. 53–64.
15. Левченко А., Царенко І. Зарубіжний досвід функціонування кластерних утворень та шляхи його використання в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 31. С. 71–79.

References:

1. Porter M. (1998) Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*. November – December, pp. 77–90.
2. Cluster policy. Available at: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster_en (accessed: 25 February 2020). (in English)
3. Chevghanova V., Bryzhanj I. (2002) Klastery ta jikh ekonomichne znachennja [Clusters and their economic importance]. *Ekonimika Ukrainy*, № 11, pp. 35–41.
4. Na Zakarpatti po-naukovomu doslidyly lisove ghospodarstvo u kompleksi (2009) [Forestry in the complex was scientifically investigated in Transcarpathia]. Available at: <http://zakarpatty.net.ua/News/34063-Na-Zakarpatti-po-naukovomu-doslidyly-lisove-hospodarstvo-u-kompleksi> (accessed: 10 March 2020). (in Ukrainian)
5. Kyrylov Ju. (2015) Konkurentospromozhnyj rozvytok aghrarnogho sekoru ekonomiky Ukrainy v umovakh ghlobalizaciji: teoriya, metodologhija, praktyka [Competitive development of the agrarian sector of the Ukrainian economy in the context of globalization: theory, methodology, practice] (Doctoral degree Thesis), Kherson.
6. Sokolenko S. (2008) Konkurentospromozhnistj rehionu ta innovacijni klastery [Regional competitiveness and innovative clusters]. *Budujemo novu Jevropu: budiveljni klasteri ta strateghiji rozvytku rehioniv pry pidghotovci do Jevro-2012* : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Ukraine, Ternopil, June, 11-13 2008). Available at: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/06/konkurentospromozhnist-regionu-ta-innovacijny-klastery> (accessed: 25 March 2020). (in Ukrainian)
7. Ghoncharenko I. (2015) Derzhavnyj mekhanizm rehuljuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku: teoriya, metodologhija ta praktyka [State mechanism of regulation of socio-economic development: theory, methodology and practice] (Doctoral degree Thesis), Mariupolj.
8. Medovoj O. Chomu vazhlyvi IT – klastery [Why IT clusters are important]. *Biznes NV*. 2016. Available at: <https://biz.nv.ua/experts/zachem-nuzhny-it-klastery-105688.html> (accessed: 06 March 2020). (in Ukrainian)
9. Jevropejska klasterna observatorija [European Cluster Observatory]. Available at: www.cluserobservatory.eu (accessed: 25 February 2020). (in English)
10. Clusters. EU National Institutes for Culture. Available at: <https://www.eunicglobal.eu/clusters#cluster-map> (accessed: 15 February 2020). (in English)

11. Review of the state of development of clusters in EaP countries (2017). Availavle at: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/190353/Clusters+in+the+EaP+Countries+3.17.pdf/716c89b7-1e19-4d71-b72e-7ab959566403> (accessed: 20 February 2020). (in English)
12. Adamanova Z. (2012) Innovacijni klasteri v nacionalnih ekonomskih sistemih (NES): svetovni dosvid i možnosti njegove adaptacije v umovih Ukrajine [Innovative clusters in national economic systems (NES): world experience and opportunities for its adaptation in Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, № 5/1, pp. 162–163.
13. European Cluster Policy: Using clusters to support European SMEs (2019). Availavle at: <http://www.eurada.org/european-cluster-policy-using-clusters-to-support-european-smes> (accessed: 02 March 2020). (in English)
14. Komar N. (2014) Koncepcija formuvannya ta derzhavnoi pidtrymky klasternykh struktur v Jevropi [The concept of formation and state support of cluster structures in Europe]. *Visnyk Ternopiljskogho nacionalnogho tekhnichnogho ekonomichnogho universytetu*, № 2, pp. 53–64.
15. Levchenko A., Careno I. (2017) Zarubizhnyj dosvid funkcionuvannya klasternykh utvorenj ta shljakhy jogho vykorystannya v Ukraini. Naukovi praci Kirovohradsjkogho nacionalnogho tekhnichnogho universytetu [Foreign experience of functioning of cluster entities and ways of its use in Ukraine]. *Ekonomichni nauky*, vol. 31, pp. 71–79.